

جهنافی (- ی) ژ روانگههین پیزمانی و واتاییقه

(دیالیکتا کرمانجیا سه ری . گوڤه را به هیدینی)

شلیر نایف ئەمین

پشکا زمانێ کوردی، کولێژا زمانان، زانکویا دهوکی، هه‌ریما کوردستانا عیراقی. (Sheleer.naif@uod.ac)

وه‌رگرتن: 2021/12 په‌سه‌ندکرن: 2022/02 به‌لافکرن: 2022/03 <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2022.10.1.812>

پۆخته:

(— ی) ب جوره‌کی تایبه‌تی جهنافی لکاو ده‌یته‌دانان، کو ژ لایێ پیزمانی و واتاییقه هنده‌ک تایبه‌تمه‌ندیین هویر هه‌نه، ئەڤ تایبه‌تی هه‌نه فی جهنافی ژ جهنافی دی یین لکاو جودادکه‌ت، ژ لایێ پیزمانیقه (- ی) دشیته‌ ل جهی فریزه‌کا نافی به‌یته - فیجا یا ساده یا نه‌ ساده بیت — ژ لایێ واتاییقه رۆلی خود فهره‌نگ و پرۆسا ئاماژیدا دبینیت، کو ب شیوه‌کی ڤه‌ شارته‌ ئاماژێ دکه‌ت بۆ (که‌س / تشته) هکی، د چارچوڤی ده‌قی و ده‌ره‌قی ده‌قیدا.

په‌یڤینی سه‌ره‌کی: جهنافی نه‌دیار، فهره‌نگ، کورتکرن، ئاماژه‌کرن، فریز.

5- ده‌رکه‌فتنا (— ی) د رسته‌یدا چ کارتیکنی ل رۆنانا رسته‌ی دکه‌ت؟

پیشه‌کی

ئه‌ڤ لیکولینه ژیلی پیشه‌کی و نه‌نجامان، ژ دوو پشکین سه‌ره‌کی پیکه‌هیت:

پشکا ئیکی: (- ی) و چه‌ند تیگه‌هین په‌یوه‌ندیار.

پشکا دووی: شروڤه‌کرنا جهنافی (- ی) ژ لایێ پیزمانی و واتاییقه.

پشکا ئیکی: (- ی) و چه‌ند تیگه‌هین په‌یوه‌ندیار:

1.1. (- ی) ژ لایێ زاراقه‌ و پولینکرنیڤه:

ئه‌گه‌ر ئەم به‌حسی زاراقی (جهنافی نه‌دیار) بکه‌ین، ئەم دشیته‌ ب نمونه‌ و به‌لگین زانستی فی نافکرنی ب سه‌لمینین کا ژ هه‌زیه‌ بۆ (- ی) یان نه‌؟ (— ی) یا ژ هه‌زیه‌ زاراقی جهنافی ل سه‌ر به‌یته‌ دانان، چونکی (جهنافی زاراقه‌ که‌ د پیزمانیدا بکارده‌یت بۆ ئاماژه‌کرنی ب وی که‌رسته‌ی دشیته‌ ل جهی فریزه‌کا نافی لیکسیکی به‌یته‌ یان رۆلی وی فریزا نافی ببینیت) [Crystal:2003:376] ، بۆ نمونه‌:

- من پاره‌ ژ خودانی ترومبیلی وه‌رگرتن .

من پاره‌ ژ ی وه‌رگرتن.

(— ی) د نمونا ل سه‌ریدا دشیته‌ ل جهی فریزه‌کا نافی به‌یته‌ و رۆلی وی ببینیت، (خودانی ترومبیلی) فریزه‌کا نافی ساده‌یه‌ و (— ی) شیا به‌ ل جهی وی به‌یته‌ د هه‌مان ده‌مدا ئه‌رکی وی وه‌رگرتن کو (به‌رکاری نه‌راسته‌وخویه).

ژه‌ره‌قی زاراقی (جهنافی) ل گه‌ل (— ی) د گونجیت ئانکو ژ لایێ پول (که‌تیگوری) یقه‌، (— ی) وه‌کی جوره‌کی جهنافی ده‌یته‌ پولینکرن، به‌لی جوداهیا فی جهنافی ل گه‌ل جورین دی یین جهنافی ئه‌وه‌، کو

ئه‌ڤ لیکولینه ل ژیر ناڤ و نیشانی (جهنافی) (— ی) ژ روانگه‌هین پیزمانی و واتاییقه که‌رسته‌ی لیکولینی ژ دیالیکتا کرمانجیا سه‌ری - گوڤه‌را به‌هیدینی، گرنگیا لیکولینی د دیارکنا فان خالاندایه‌:

1- یاسایی گوهورینا که‌رسته‌کی ب جهنافی نه‌دیاری (- ی).

2- ژ لایێ ده‌نگسازیه‌ هه‌تا چه‌ندی (- ی) کاریگه‌ری ل سه‌ر وان ده‌نگین ل دویف ده‌ین دکه‌ت.

3- رۆلی (- ی) د لیکسیکی و ئاماژیدا چیه‌؟

4- رۆلی (- ی) ژ لایێ سینتاکسیفه.

ئه‌گه‌ری هه‌لبژاردنا با به‌تی، سه‌ره‌رای هندی کو ئەڤ جهنافی گه‌له‌ک د ئاخفتنا روزه‌ندا بکارده‌یت، به‌لی وه‌کی پیدی چ لیکولینین تیروته‌سل ل دور نه‌هاتینه‌ نه‌نجامدان، ژبه‌ره‌قی مه‌ ب فه‌ری دیت د لیکولینه‌کیدا لایه‌نین پیزمانی و واتایی فی جهنافی شروڤه‌که‌ین، پشت به‌ستن ب ریبازا وه‌سفی هاتیه‌کرن د شروڤه‌کرنیدا و ئاشکرایه‌ ئەڤ ریبازه‌ گرنگیی دده‌ته‌ ئاخفتنا زارده‌قی خه‌لکی و یا سه‌رده‌میانه‌یه‌.

د فی لیکولینیدا مه‌ فیایه‌ به‌رسفا فان پرسیاران بده‌ین:

1- ئایا که‌نگی (- ی) د رسته‌یدا ده‌رکه‌فیت، چ کاریگه‌ری ل سه‌ر ده‌وره‌ری خو هه‌یه‌؟

2- سیمایین جهنافی (— ی) چه‌ن ب تایبه‌ت ژ لایێ پیزمانی و واتاییقه‌؟

3- جهنافی (- ی) چ په‌یوه‌ندی ب یاسایی ڤه‌گوهازتنیڤه‌ هه‌یه‌؟

4- جهنافی (- ی) چ په‌یوه‌ندی ب کورتکرنیڤه‌ هه‌یه‌؟

ئه‌فه ب شئیوه‌کی نه‌دیار و فه‌شارتی ئاماژئ دکه‌ت بۆ (خودانی ترومبیلی) ژبه‌رفی ئه‌م دشین بیژین (— ی) جهناقئ نه‌دیاره، هه‌روه‌سا جوداهی د پیکهاتا مورفولۆژیا (- ی) دا دهرده‌که‌فیت ب وی چه‌ندی کو (- ی) مورفیمه‌کا به‌ندا ریزمانیه، به‌لی جهناقئ نه‌دیارین دی وه‌کی (فلان، بیقان، فیسه‌ران، ... هتد) مورفیمین سه‌ربه‌خونه.

2.1. بارودوخین دهرکه‌فتنا (- ی) د رستیدا:

(— ی) نه‌شیت ل جهئ هه‌ر فریزه‌کا نافی بهیت، به‌لکی ل جهئ جوره‌کی تایبه‌تی فریزا نافی دهیت ئانکو دهنده‌ک بارودوخین تایبه‌تدا دهرکه‌فیت، ب فی ره‌نگی:

1- (- ی) د وی رستا ل ده‌ستپیکا ئاخفتنی (سوحبه‌تی) دا ناهیت، وه‌کی :

- ئه‌ز چوژئ ناخوایم.

(— ی) د فی رستیدا مژداریی په‌یداکه‌ت، چونکی ئاماژه‌کاره [بائیز عومه‌ر ئه‌مه‌د: 2020: 148]. ئانکو ب شئیوه‌کی فه‌شارتی و نه‌دیار ئاماژئ دکه‌ت بۆ فریزه‌کا نافی ل پیشتر هاتی د فی دوخیدا پیدفیه ده‌ورو به‌ری زمان (دهق) ی به‌رچا‌ف بهیته وه‌رگرتن [قه‌یس کاکل توفیق: 2002: 98]. ئه‌گه‌ر نه واتا وی یا پوون و ئاشکرا نابیت کا بۆ کئ دزقویت، ژبه‌ر فی ئیکئ ل ده‌ستپیکا ئاخفتنی ناهیت، ئه‌گه‌ر بهیت د رستین دووی و پبه‌هل دهیت.

2- (- ی) دشیت دوو جور په‌یوه‌ندیان دهرپیت ئیک ژوان یا ریزمانیه، کو جیگرکن (بریتی خستن) ه ئه‌فه د ئاستئ ده‌قیدایه، وه‌کی:

- قوتابی هه‌می ژ تاقیرکنئ دهرچوون بتنی ئیک قوتابی ژئ دهرنه‌چوو.

د فی جوره په‌یوه‌ندیئا (- ی) بوویه جیگرا (تاقیرکن) ئ، په‌یوه‌ندیئا دوویئ ئاماژئ یه، چونکی (- ی) دشیت ل جهئ جهناقئ که‌سی سینی بهیت، ئه‌ف جهناقفه دشین ده‌قه ئاماژه و دهره ئاماژئ جئ به‌جیکه‌ن [شلیز نایف ئه‌مین: 2007: 26-27].

به‌لگه‌ژی بۆ فی چه‌ندی ئه‌وه کو (- ی) جهناقفه‌کی لکاو دهیته هژمارتن، ئه‌فه هه‌ردوو جورین په‌یوه‌ندیان (جیگرکن/ ئاماژه) ئ جیبه‌جیدکه‌ن، هه‌ر د فی واریدا (قه‌یس کاکل) دبیت: "له‌ زمانی کوردیدا ئاماژه‌کردن و بریتی خستن زیاتر تیکه‌هل ده‌بن، به‌ تایبه‌تی له‌ به‌کاربردنی راناوه لکاوه‌کان، که له‌ یه‌ک کاتدا ده‌کرئ به‌ هه‌ردوو لایه‌نی سیمانتیکی و ریزمانی لیک بدرینه‌وه که هه‌ردوو جوره‌که‌ی په‌یوه‌ندی (بریتی خستن و ئاماژه) ده‌ نوینن" [قه‌یس کاکل توفیق: 2002: 99].

3- هنده‌ک جارن ب مه‌به‌ستا کورترکنئ یان خوپاراستن ژ دووباره‌بوونئ ب تایبه‌ت د فریزین نافی یین لیکدایی و ئالۆزدا بکاردهیت [Quirk: 1972: 94].

4- هنده‌ک جارن ب مه‌ره‌ما مژداریی و داکو که‌سانین ده‌ورو به‌ر ل مه‌ره‌می نه‌گه‌هن (- ی) ل جهئ فریزه‌کا نافی دهیت، دا ب مه‌به‌ست رسته‌کا مژدار به‌ره‌م بینیت، وه‌کی:

- ئه‌ز ژئ پشتراست نه‌بوویه.

د رستا سه‌ریدا ئاخفتنکه‌ری ب مه‌ره‌م (- ی) بکارهینایه، داکو که‌سانین ده‌ورو به‌ر د مه‌ره‌ما ئاخفتنکه‌ری نه‌گه‌هن و مژداری ب مه‌به‌ست پوییده‌ت. ئه‌گه‌ر قیابا مه‌به‌ستا وی یا روون بیت، ئاماژه‌کا فه‌شارتی بکارنه‌دهینا دا بیت:

- ئه‌ز ژ (فلانی) پشتراست نه‌بوویه.

5- (- ی) نه‌شیت پشتی هه‌می ئامرازین په‌یوه‌ندیئ دهرکه‌فیت، به‌لکی هنده‌ک ژوان وه‌کی (ژ، ل، ب، فه، ه، د- دا، ب- دا، ژ- را، ف- را، ف- دا) و دبیته ته‌واوکه‌ر بۆ وان، نه‌شیت پشتی (بۆ، ل گه‌ل، ژبه‌ر، ژبۆ، ... هتد) دهرکه‌فیت، بۆ نمونه:

- ئه‌ز بۆ ده‌وکی چووم.

- * ئه‌ز بۆ ئی چووم.

6- دووباره‌بوونا جهناقئ نه‌دیاری (- ی) د رستیدا یا کیمه، چونکی ئه‌گه‌ر جاره‌کی هات چیدبیت مژداریی دروستکه‌ت، ئه‌گه‌ر دووباره‌ بیت چیدبیت رسته‌کا په‌سه‌ند ژ لایئ ریزمانی‌فه دروستکه‌ت، به‌لی دئ ئاریشین واتایی تیدابن ژبه‌رفی پیدفیه ده‌ورو به‌ر به‌رچا‌ف بهیته وه‌رگرتن، وه‌کی:

أ- ئه‌ز ب دویریینی به‌ری خو دده‌مه‌وی.

ب- ئه‌ز پی به‌ری خو دده‌می.

ئه‌ف بۆ ده‌ورو به‌ره‌کی ب فی ره‌نگی:

(أ) ژ دویر راوه‌ستیا په و ئاخفتنکه‌ری (ب) دویریینه‌ک د رستیدا

هه‌یه، (أ) پرسیارئ ژئ دکه‌ت: تو چ ل وی دویریینی دکه‌ی؟

3.1. تایبه‌تمه‌ندیین (- ی) د ریزمانا نویدا:

ژ لایئ زمانقایه جهناقئ نه‌دیاری (- ی) چه‌ند تایبه‌تیه‌ک هه‌نه ژ وان:

1- (- ی) دشیت ل سه‌ر دوو ئاستان کاربکه‌ت ئه‌وژئ ئاسته‌کی ستوونی، کو پتر گریدای واتاییه و رۆنانا لیکسیمین فه‌ره‌ه‌نگین نوی، چونکی وه‌کی پیشگرین مورفوسینتاکسی کاربکه‌ت ئه‌فه ژ لایه‌کی، ژ لایه‌کی دی (- ی) دشیت ل سه‌ر ئاسته‌کی ئاسویی ژئ کاربکه‌ت و په‌یوه‌ندیین ریزمانی دهرپیت ب ریکا پروسا جیگرکنئ (بریتی خستن).

2- ب مورفیمه‌کا به‌ندا ریزمانی دهیت هژمارتن چونکی (ده‌رکه‌وتنی پاشبه‌ندی (- ی) به‌شیکه له‌ یاسایی ریزمانی راناوی لکاو) [وریا عومه‌ر ئه‌مین: 2004: 321]، وه‌کی جهناقفه‌کی لکاو په‌فتارئ دکه‌ت، چونکی ب تنئ نه‌شیت دهرکه‌فیت، به‌لکی ل گه‌ل ئامرازه‌کی په‌یوه‌ندیی یان ل دوماهیا کاری دهرکه‌فیت و ب شئیوه‌کی

- شغان ژ (ی) / وان یی توریه.
- شغان ژ (ی) / برایی خو یی توریه.
- شغان ژ (ی) / برایی خو و خوشکا خو و هه قالی خو یی توریه.
- شغان ژ (ی) / ابرا و خوشک و هه قالی خو یی توریه.

4.1. کاریگه ریا (ی) د ئاستی فونولوزییدا:

ژ لایی دهنگسازیه (ی) بزوینه کا بهیزه، ده می دهردکه فیت ل ژیر کارتیکرنا یاسایی دهنگسازیه کاردکته و کاریگه ریی ل دهورو بهری خو دکته (گیره کی ریژمانی که بؤ بنجیک زیاده کریت زور جار وا ده بیته هندی یاسایی فونه تیکی زمانه که حکم به و ئه رکه دهکات) [محهمه د معروف فه تاح و سه باح ره شید: 2006: 50]،

وه کی: ب + ئه و / ئ ← پی
د + ئه و / ئ ← تی

جهنایی نه دیاری (ی) ب ریکا چه ند یاساییه کین فونولوژی کاریگه ریی ل فونیمین دهورو بهری خو دکته، بؤ نمونه: ئه و که فته ته لهی.

ئه و که فته:

ب یاسایی ژ نافچونا بزوینی بهیز (ی) بزوینی بهیز (ه) ژناقده بهت، ب یاسایی جیگه رکنی (ی) ل جهی (ته لهی) دهیت. (ی) کاریگه ریی ل نه بزوینان ژی دکته، ل دویف یاسایی پیگگهورینا دهنگی "گه لک زمانقان ئه فی پرؤسی ب نهمبوون و توندبوونا دهنگی د هه ژمیرن" [شیرزاد سه بری، عه بدولسه لام نه جمه دین: 2019: 186].

ئه و ل فیئر پتر گریدایی بابه تی لیکولینی توندبوونه، "توندبوون بریتیه ژ گهورینا دهنگین خشوک بؤ دهنگین په قی، گهورینا دهنگین گر بؤ دهنگین کپ... ب ده برینه کا دی دهنگین کو ب هیژا ماسولکه یا پتر و هیژا هه ناسه ییا پتر بهیته به ره مهینان ب توند دهینه هه مارتن" [هه مان ژیده: 187]. ل سه رفی بنه مایی /ب، /د، /ل ده می دکه فته بهری /ئ/ دهینه گهورین بؤ /پ، /ا، /ت/ ب فی رهنگی:

- ئه م ب په یفی د جهنگین.

(ب + په یفی) ← (ب + ی) ← پی. ئه م پی د جهنگین.

- زاروک د ترومییلیدا نقت.

(د + ترومییلیدا) ← (د + ی + دا) ← (تیدا). زاروک تیدا نقت.

ب هه مان رهنگی ئه گه ر پاشپرکتکین (را، فه) ژی هاتن، وه کی:

- د + ی + را ← تیرا

- ب + ی + را ← پیرا

- د + ی + فه ← تیغه

- ب + ی + فه ← پیغه

فه شارتی ئامازی بؤ نافه کی یان جهناییه کی جودا د پوی ژناقدا ددهت.

3- ژ لایی پولینکرنا مۆرفولوزیغه جهنایی نه دیاری (ی) دچته خانا جینا فین نه دیار وه کی (تشت، فلان، فیسهران، کهس، ئیکی، ... هتد) ئه فه ژی ژ لایی په فاتارا مۆرفولوزیغه د سه ره خونه و ب ریکا جیگه رکنی په یوه ندیا ریژمانی دروست دکته [قه یس کاکل توفیق: 2002: 132].

4- ژ لایی ریژکرنیغه (ی) هه رده م ل دویف هنده ک ئامرازیین په یوه ندیی دهر دکه فیت، هه رچه نده هنده ک جارن ئامرازی په یوه ندیی د پوی ژ سه رفه دا ب هوکارین دهنگسازیه دهر ناکه فیت، هه می ئامرازیین په یوه ندی نه شین بهری (ی) بهین به لکی هنده کین ده سندی شانکرینه "ئه م مۆرفیما نه هه ستیارن به رامبه ر به تایه تیه جیاجیاکانی بنجه کان به واتایی ئه وه ی ئه م جوره گیره کا نه هه ستیارن له وه ی پولی سینتاکسی تایه ت هه لده بژیرن بؤ پیوه نووسانیان" [محهمه د معروف فه تاح و سه باح ره شید: 2006: 54].

5- مۆرفیما (ی) د ئاستی مۆرفولوزییدا دشتیت ب تیکه لکن ل گه ل هنده ک ئامرازیین په یوه ندی، پیشگرین مۆرفوسینتاکسی دروستکته وه کی (پیغه¹)، تیغه، لی، پی، تی، ژیغه، ... هتد) [سانیا جه بار عبوزه یید: 2013: 67]. د شرؤفه کرنا سینتاکسیدا ئه فه پیشگرین مۆرفوسینتاکسی په فتاره کا دی ل گه ل دهیته کرن.

6- "گه ریبت و مۆرفیما ریژمانیه کان به پیی لیک نزیکي ئه رکه که یان بکرین به دهسته و خیزانی جیاواز وه کو (ناسیاری و نه سیاری) و (پله ی به راورد و بالا)" [محهمه د معروف فه تاح و سه باح ره شید: 2006: 55]. ل سه رفی بنه مایی (ی) ژی دشتیت ژ خیزانا جهنایی لکاو بیت، به لی ب شیوه کی نه دیار (فه شارتی) ئامازی دکته بؤ فریزا مه به ستدار.

7- (ی) وه کی مۆرفیما کا به ندا ریژمانی ب گیره ک دهیته ناساندن "ئه م جوره گیره کانه بوونیان له ژیر دهسه لاتی ریژمانی زمانه که دایه چونکه ئه م تایه تیه وا ده کات گیره که کان مانای ئه بستراکت به دهسه ته وه بدن که له سه یبه ری په یوه ندیه ریژمانیه کاندا کارده کن" [هه مان ژیده: 49].

8- (ی) نه شیت ریکه فتن ریژمانی دهر بریت، چونکی ژ لایی (نقت، ژمار) یغه چ ریکه فتن د نافبه را فی مۆرفیمی و که رستین دی یین رستی وه کی (بکه ر، به رکار، کار) یدا نینه، چونکی رولی به رکاری نه راسته وخو، ته واوکه ری نه راسته وخو یان هه فالکاری دبینیت.

9- (ی) دشتیت ئامازی بکته بؤ فریزه کا نافی د پوی ژناقدا، کو چیدبیت یا ساده یا ناک، مه زنکری، لیکدای، ئالوز ژی بیت، بؤ نمونه:

گرنگه وی چه ندی دیارکین، کو پیدقیه هه ریک ژ وی که رستی بنجینه وی که رستی جیگیر، سر هه مان پولا زمانی بیت نانکو نه گه که رستی بنجینه وی نافی بیت پیدقیه جیگیری وی ژی نافی ان جینا ف یان پولا نافی بیت ... هتد [یوسف نوری محمه د: 2010: 115].

که رستین رستی دشین بهینه دابه شکرن بۆ سه ره کی و نه سه ره کی، (- ی) دشیت ب تنی ل جهی که رستین نه سه ره کی بهیت و ب تایهت ل جهی وی فریزا نافی رولی ته واکه ری سه ره یی فریزا به ند (نامرازی په یوه ندی) دینیت، نه ف جوره که رسته بریتنه ژ هه فالکار، به رکاری نه راسته وخو، ته واکه ری نه راسته وخو نه فقه ژی دشین بهینه لادان، نارازومه ندن کارتیکرنی ل پیکهاته و رۆنانا رستی ناکه ن [هه مان ژیده ر: 26].

ژ فی چه ندی بو مه دیار دبیته کو (- ی) ب ریکا یاسایی جیگیرکردن (بریدانان/ بریتی خستن) کو یاسایه کی نارازومه نده، دشیت ل جهی که رسته کی دی یی کو د رستا پیشتردا هاتی، بکار بهیت و ب شیوازی په یوه ندیه کا پیزمانی جیگیری نه نجامیده ت، و ژبه رکو (- ی) ل جهی فریزه کا نافی دهیت کو پیشتر د ده قیدا هاتی، نه دشین بیژین (- ی) دبیته جهنا ف، به لی ب شیوه کی نه دیار ژبه رفی وه ک جهنا فی نه دیار دهیته نافکرن. که واتا جهنا فی نه دیاری (- ی) ب یاسایه کی فه گوهارتنی یی تایهت کو یی نارازومه ندانه یه، دشیت ل جهی نافی یان جهنا فه کی دی یی جودا بهیت، نمونه بۆ یاسایی جیگیریه:

- بیریقان د ژوورا خوفه دنقیته و د ژوورا خوفه یاریان دکته.
- دشین ب فی رهنگی ژی بیژین ل دویف نارازویا خو:
- بیریقان د ژوورا خوفه دنقیته و تیدا یاریان دکته.

6.1. (- ی) و پرؤسا کورتکرنی:

رسته د رویی ژناقدا یا دروست و به ره فه کو ب ریکا یاسایی فه گوهارتنی بۆ رویی ژ سه ره فه بهیته فه گوهارتن، د فی فه گوهارتنیدا رسته ب چه ندین گورانکاریان تپیه ر دبیته ژ وان " لابر، کورتکرن، گوهورین و جهگرتن replacement، فره وانبوون expansion، دوباره ریکخستن... هتد " [دهرون عه بدولره حمان: 2010: 108].

یی پتر گردایی بابه تی لیکولینا مه کورتکرن (reduction) ه، کو ب شیوه کی گشتی ریکه کی ژ ریکین پاراستنی ژ زیده رویا فریز و وشان، پرؤسا کورتکرنی چیدبیت پتر ریک بهیته دان د چارچوفی ئاستی سینتاکسیدا [Quirk: 1987: 82]. ب فی هاوکیشی ده برین ژی دهیته کرن:

أ + ب ← ج

(وریا عومه ر نه مین) دبیژیت: — " نه گه به رکاری ناراسته وخو به راناوی لکاو جیگیرکرا ... پریپوزیشنی (به) نه بی به (بی) و (له) نه بی به لی... " [وریا عومه ر نه مین: 2004: 99]. پیدقیه وی چه ندی بیژین کو /د/، /ب/ ژ فونیمین گرن و هه لگرین سیمایا > + په فی < دهینه گوهارتن بۆ /ت/، /ا/، /پ/ کو فونیمین کپ و په قینه و هه لگرین سیمایا > + توندبوون <.

سه ره رای هندی کو /ا/، /ل/، /ژ/ ژ فونیمین گرن، به لی /ژ/، /ا/، /خشوون، /ل/ لازمانیه، چو گوهورنن دهنگی ب سه ردا ناهین نانکو وه کی خو دمین، وه کی:

- به ر ف سه ری وی که فت.
- به ر فی که فت
- نه م ل وی دگه رییین.
- نه م لی دگه رییین
- زاروک ژ رزگاری ناترسن.
- زاروک ژی ناترسن

5.1. (- ی) و یاسایی فه گوهارتنی:

" هه ر زمانه ی دهسته یه ک یاسای تایهت به خووه ی هه یه رسته کانی له بنجه وه ده گویزیتته سیما، پیمان دهوتریت یاسا کانی گویزانه وه (Transformational rules) له م گویزانه وه یه دا شت هه یه ده قرتیتری... هه یه زیاده کری... هه یه ئالوگورده کری... هه یه ده گوری... هتد " [هه مان ژیده ر: 241]. و نه ف کومه لا یاسایی فه گوهارتنی دبنه دوو جور، به شه ک ژ وان یاسایی ب خورتینه (إجباری)، و هنده کین دی نارازومه ند (إختیار) ن [محمد علی الخولی: 1981: 40]. " یاسایه نارازوییه کان نه و یاسایانه ن که ده توانریت پیاده بکرن یا نه کرن واته به بی پیاده کردنیان رسته له رۆنانی سه ره وه دابه ره م دیت... به شیوه یه کی گشتی نه مانه چه ند شیوه ک وهرده گرن، لادان، جیگورکی، جیگری، کوپیکردن، زیادکرن " [دیار کمال علی: 2002: 59]. نه و یاسایی پتر گردای بابه تی لیکولینا مه یاسایی (جیگیرکرن) ییه کو نه ف یاسایه ب فی هاوکیشی دهیته ده برین: جیگیرک

[س + ا + ب + ع ← س + ج + ب + ع] [هه مان ژیده ر: 72]. پرؤسا جیگیرکرنی (Substitution) بریتیه ژ جیگیرکنا وشه یه کی یان زیده تر ب جیگیره کی [Nadia Hussein: 2006: 224].

" بریتی خستن جوره په یوه ندیه کی تری نیوده فه، نه م په یوه ندیه ش له سه ر بنه مایی ریزمانی دروست ده بیت له چوارچیوه ی ده قدا به دی ده کری... بریتی خستن په یوه ندیه کی وشه ییه (ریزمانی) نه واتایی " [قه یس کاکل توفیق: 2002: 97].

مه زنی هه ی د کورتکرنا فریژیدا ب تایبه تی و د رستیدا ب گشتی، به لی هه تا کو (- ی) کورتکرنی جیبه جیدکه ت، پیدقیه رسته یا ساده نه بیت، یان ژی دهوروبه ری دونا یا ژده رفه به رچاډ بهیته وه رگرتن، دا پرؤسا دهره ناماژه بهیته جیبه جیکرن.

7.1. رۆلی (- ی) د رۆنانین واتاییدا:

ناماژه کرن ئیکه ژ وان په یوه ندیین کو (- ی) دشیت جیبه جیدکه ت " ناماژه کردن په یوه ندیبه کی پراگماتیکی و اتاییه " [قیس کا کل توفیق: 2002: 98].

ناماژه دبیته دوو جور (ناماژه بۆ ژده رفه) و (ناماژا دهقی)، ناماژه بۆ ژده رفه (Exophoric) " هه مو ئه و وشه و که رستانه ده گریته وه که ناماژه بۆ دهره وه ی دهق ده کن واته که س یان شته ناماژه پیکراوه که له دهره وه ی زماندایه " [هه مان ژیدهر: 46]، وه کی:

- ئه قرو من ژ فیری بارکر، جاره کا دی ناهیمه فی.

(ژ فیری) د نمونا ل سه ریدا جهه که کو ل دوزیا ژده رفه یه و ناخفتنکه ر ناماژی پی دکه ت ب لقیه کی.

ناماژا دهقی " ده قه ناماژه (Endophoric) هه مو ئه و ناماژانه ده گریته وه که بۆ که رسته کانی ناو دهق ده گریته وه و اتا ناماژه کردنه که له ناو ده قدا رووده دات و په یوه ندی به دهره وه ی دهق نیه " [هه مان ژیدهر: 48]، وه کی:

- وی گه له ک برایی خو قوتا و زورداری لی کر و مافی وی ژی ستاند.

د رستا سه ریدا (- ی) یا (لی، ژی) ناماژه کا زمانی (دهقی) ئه نجا مدایه، ناماژا زمانی دزقریت بۆ (برایی خو)، کو ئه فه پتر و اتایه کا سیمانتیکیه چونکی (- ی) د نمونا سه ریدا دشیت ب ریکا ناماژی هه لگرا سیمایین <+که سی> <+ ژماره>، <+زیندی>، <+ نفشی> ژلی فی و اتای، د چارچو فی لیکسکیدا (- ی) رۆله کی مه زن دگیریت د رۆنانا تیگه هین نویدا، کو وه کی لیکسیکه ک رۆلی خو دبیت ب تایبه ت ده می ل گه ل نامراز (به رناډ) ان دهیته لیکدان و پیشگرین مؤرفؤسینتاکسی دهیته به ره م، ئه ف جوره پیشگره ژ روانگه هی و اتایا سیمانتیکه دشین بینه لبه نه ک بۆ ئافاکرنا په یقه کا نوی ب تیگه هه کی نوی، ب فی رهنگی لیکسیمین نوی دروست دکهن.

پشکا دووی: شروفه کرنا جهناقفی (- ی) ژ روانگه هین

ریزمانی و واتاییه

1.2. (- ی) د رۆنانین سینتاکسیدا:

د ریزمانا نویدا و ب تایبه تی د تیورا به ره مه هینان و فه گوهازنتیدا، "چومسکی له قوناغی ستاندارد 1965 هه لسا به فراوانکردنی یاسا کانی فریز پیکهیدان بۆ ئه وه ی بتوانن رسته ی لیکدراو و

ئه ف یاسایه به روقاژی به رفه هکرینی، چونکی دوو که رسته (أ + ب) هاتینه کورتکرن د که رسته کیدا ئه وژی (ج) ه [محمد علی الخولی: 1981: 38]. ژلی فی کورتکرن دبیته ئه گه ر کو جهخت ل سه ر که رسته کی دیارکری بهیته کرن، چونکی هه ر چ که رسته و فریژه کا دوو باره کریه دهیته جیگیرکرن ب که رسته کی کورت، هه ر د فی بواریدا (Quirk) دیارده که ت، کورتکرن به شداریی دکه ت کو که رستین هاویه ش بهیته کرتاندن دا جهخت و گرنگی بهیته دان ب که رستین زانیاریی نوی هه لدگرن، چونکی که رستین هاویه ش هه لگرن هه مان زانیارییه نه ئانکو دوو باره کرنا هه مان زانیارییه نه [Quirk: 1989: 251].

(- ی) ئیکه ژ وان که رستین دبیته ئه گه ری کورتکرنا رسته و فریژین گوڤه را به هیدنی، بۆ نمونه:

- هه رچه نده من سپیده وانه گه هاندنی، به لی وی چ ژی

نه خاندن.

د رستا سه ریدا ب پرؤسا بریتی خستنی (- ی) ل جهی به رکاری (وانه) هاتیه دانان و به رکار (وانه) ب یاسایی لادانی هاتیه لابر، ژبه رفی د رستا دویدا (وانه) دوو باره نه بوو دا کوکی (جهخت) ل سه ر (نه خاند) بی بهیته کرن.

گرنکه بیژین کو هه ر ئیک ژ پرؤسین (لادان و جیگیرکرن) ب که رسته کی دی ل ژیر نا فی کورتکرنی دهیته نافکرن، د فیرییدا به ها و هیزا یاسایان دهیته نیشاندان، چونکی ئه گه ر دشیاندا بیت دوو یا سایان د یاسایه کیدا کومکه یین، ئه فه دبیته ئه گه ر کو یاسایی نوی گشتگیر و بهیژ و ب سانا هی و کورتر بیت [محمد علی الخولی: 1981: 46]. کورتکرن ژی پیدقیه ب شیوه کی هه ره مه کی نه بیت، به لکی هه تا راده یه کییه کو ریژمان و اتا ریکی پی بده ت و ئه فه ژی ب پرؤسا ئابوریکنی دهیته نافکرن [دهرون عه بدولره حمان: 2010: 110]. باشترین جو ری ئابوریکنی ئه وه کو ب کورتکرین شیواز دهر برین بهیته رونا ن.

د فی واریدا ئابوریکن د بواری زمانیدا بریتیه ژ ب نه ما یه کی بۆ دهر برین ژ مه به ست و واتای ب کیمترین وزه د دهر برینیدا یان کورتکرین شیواز و ریگ بۆ دهر برینی [هه مان ژیدهر: 7]. ئانکو د چارچو فی کورتکرینیدا چه مکی ئابوریکنی بی هه فته ریبه، به لی پیدقیه بیژین هه ردوو پرؤسین (لادان و جیگیرکرن) د گرنگن بۆ کورتکرنی و ب تایبه ت پرؤسا جیگیرکرنی، چونکی ئه و یا گریدایه ب بکارهینانا (- ی) فه، ژبه رفی (- ی) ب (کلیتیکا تایبه ت) دهیته دانان، کو ئه فه ژی بریتی نینه ژ کورتکرنی د فۆرمی وشیدا، به لکی ئه و فۆرمین یین دشین ب شیوه ی مؤرفیمین به ند دهر که فن و د هنده ک دقین ریزمانین تایبه تدا ب هاوسی (جیران) ین خوڤه بلکین [تارا موحسن قادر: 2004: 47]. ئه ف سیمایه ژی ل گه ل (- ی) دگونجیت. دهره نجام ئه م دشین بیژین کو کلیتکا (- ی) رۆله کی

یا لیکسی بهیته گهورین ب جهنافه کی [Crystal 2003:376]: وه کی:

- سی جوتیار ب فی شولیفه چون. رویی ژ نافدا
 - سی جوتیار پیغه چون. رویی ژ سه ره
- ده باره ی جیگر کرنا جهنافه کی جودا ب جهنافه کی دی یی لکاو نه فی یاسایی فه گواستنئ دبیزئی (Cliticization).
- (وریا عومر نه مین) دبیزئی (Cliticization) جیگر کردنی راناویکی لکاو له جیی جودا " [وریا عومر نه مین: 2004: 332].
- بؤ نمونه:

- تو ل وی خوش نابی. رویی ژ نافدا
- تو لیخوش نابی. رویی ژ سه ره

ئه ف جوره رسته ب رستین دارژئی⁽⁴⁾ دهینه دانان، چونکی ژیلی یاسایی ب خورتی بؤ به ره مهینانا رستی، هه روه سا یاسایی نازومه ندانه ژئی ل سه هاتینه سه پاندن [مازن الوعر: 1988: 133].

واتا ژ لایی رسته سازیفه (-) (ی) دبیه ته گهری دروستیونا رسته کا دارژئی، چونکی (-) (ی) ب یاسایی جیگر کردنی هاتیه د رستیدا. ئیک ژ باشیین ریزمانا به ره مهینان و فه گواستنئ، نه وه کو ژیلی هندئ شیانا شروفه کرنا رستا نه ساده هه به هه روه سا دشیت وان رستین کو لادان و کورترن تیدا هاتیه نه جامدان، تیگه هین [محمد علی الخولی: 1981: 28].

د چارچوقی فریزا کاریدا (-) (ی) دشیت ل گه ل سی جوره فریزین جوراوجور، کو هه ئیک نه رکه کی دبینیت، ده رکه فیت، نه وژی:

1- فریزا نه رکی به رکاری نه راسته وخو دبینیت: نه ف جوره فریزه ل گه ل کاری تیپه ر و تیپه به دهیت، فیجا چ دارژاو یان لیکدراوبن، بؤ نمونه:

- بیریفان ل وی بوری.
- بیریفان لیبوری.
- من نه ف شوله ب دهستی وی دا کرن.
- من نه ف شوله پیداکرن.
- گوشتفروشی سه ر ژ به رخی (فه) کر.
- گوشتفروشی سه ر ژئی (فه) کر

ب هه مان شیوه (چافلنکر، دهستیگر، پیداجوو، کارتیکر، پیغه چوو، فیراچوو، تیکه فت، پیداکرت، تیپه لچوو... هتد). ل گه ل کارین لیکدراو و ب تاییه ت یین تیپه ر، گه له ک جارن به رکاری راسته وخو ژئی ل گه ل به رکاری نه راسته وخو یی کورتری پیگه ره رونا نه کا لیکدای پیکدهینن، بیگومان نه فه ژئی دزقریت بؤ ده رواز ف ره نه نگیا کاری، چونکی ل دویف یاسایی که رستین فه ره نه نگیا⁽⁴⁾، د ریزمانا به ره مهینان و فه گواستنئ نه ف پینگا فه پشتی یاسایی رونا فریزان د رویی ژ نافدا دهیت، و ژبو جیبه جیگر کرنا یاسایی فه ره نه نگیا کو هه می پیزانینن سیمانتیکی و سینتاکسی و دهنگی هه ره که به کی هه ر د فان یاسایاندا

ئالوژیش به ره م بهینن، هه روه ها بؤ نه وه ی بتوانن نه ورسته سادانه به ره م بهینن، که فریزی به ندی (PP) یان تیدایه " [یوسف نوری محه مد: 2010: 14].

(- ی) بخو ژئی د چارچوقی فریزا (PP) بیدا ده رکه فیت، یا د شیوی (ئامراز + فریزا نافی) دهیت و نه ف فریزا نافی یان ناوکه یان مه زکریه و سه ره یی وی نافه یان جهنافه کی جودا یه، ئانکو ده رکه فتنا (— ی) یا گریدایه ب رویی ژ سه ره یی رستی پشتی جیبه جیگر کرنا یاسایی فه گواستنئ، به لی پیدقه بیژین کو (— ی) مه رج نیه ب تنی ل جهی جهنافین که سی (وی/وی) (ب) بهیت [نازاد باخه وان: 2003: 196]. به لگه ژئی بؤ فی ئیکی نه وه کو:

به لگی ژماره ئیک: چیدبیت (— ی) ل جهی نافه کی/فریزه کا نافیا ناوک یان مه زکری یان فریزه کا نافیا لیکدای بهیت، وه کی:

أ- کتیب ژ نارینئ هاتنه وه رگرتن.

ب- کتیب ژ نارینا کچا من هاتنه وه رگرتن.

ت- کتیب ژ کاروان و نارینا کچا من هاتنه وه رگرتن.

نه گه ر د رویی ژ نافدا ب فی رهنگی بیت د رویی ژ سه ره فده ب فی شیوه ی لی دهیت:

أ- ← کتیب ژئی هاتنه وه رگرتن.

ب- ← کتیب ژئی هاتنه وه رگرتن.

ت- ← کتیب ژئی هاتنه وه رگرتن.

به لگی ژماره دوو: (وی، وی) مؤرفیمین دوخی تیان و نفسی و ژماری هه میبزدکن و نه ف هه ردوو مؤرفیمه ئانکو (ی، ی) نیشانین مؤرفولوژی یین دوخینه، هه ریک بؤ نشه که یه یا لوژیکی نیه هه ردوو ب تنی ب (— ی) بهینه کورترن نه فه ژ لایه کی، ژ لایه کی دی (وی، وی) ده برپینئ ژ دوخه کی دکن، مؤرفیمین سه ره خونه ل ده مه کیدا (— ی)، (نه ف جهنافه مؤرفیمه کا به نده ب شیوه ی فونیمی (مؤرفونیمه)، له ورا چ نیشانه ل سه ر ناهینه زیده کرن، واته نه فی جهنافی فورمه کی جیگر هه یه و یاسایی پیدانا دوخی ل سه ر ناهینه چه سپاندن) [قیان ئیبراهیم علی: 2015: 68].

به لگی ژماره سی: (— ی) ژبه رکو چ دوخ و نفس و ژماره تیدا دیارناکه فن، ژبه ر هندئ مه رج نیه ب تنی ل جهی (وی، وی) بهیت، به لکی دشیت ل جهی (وان) ژئی بهیت، وه کی:

- کاروان خو ب وان پشت راسته کت، نه و نزانیت کو پشت پی ناهیه ته راستکرن.

به لگی ژماره چار: لادانا فریزه کا نافی فیجا سه ره تیدا ناف یان جهناف بیت د رویی ژ سه ره فده و جیگر کرنا وی ب جهنافی (-) (ی) ب ریکا دوو پرؤسانه. د چارچوقی پرؤسین سینتاکسیدا جیگر کرنا نافه کی ب جهنافه کی دبیزئی (Crystal) (Pronominalization) ب فی رهنگی فی تیرمی پیناسه دکه ت تیرمه که د ریزمانا فه گواستنئ بکاردهیت بؤ ئامازه کرنئ بؤ یاسایه کی کو ل په ی وی فریزه کا نافیا

(پیی) ل گهل رۆنانا کاری خو لیکنه دایه، ئەگەر ئەق پیشگری مۆرفۆسینتاکسی ببیتە پشکەک ژ کاری و واتایەکا نوی ل گهل چیکەت، ژ لایئ رینفیسئ ژئ دئ شیت ل گهل کاری بهیتە لیکدان، وهکی:

- خوئ ب زادی دا کر. خوئ پیداکر. پیداکر: رش ب هه مان رهنگی:

ماپتیکەر: تدخل، پیقەچوو: تابع، ژیفەکر: کگف هندهک جارن بهرکاری نهراسته وخو ب ریکا یاسایهکی قه گوهازتنئ یئ ئارازومه ند جهئ خو د گوهوریت، ئەوژی ب یاسایی جیگورکی، کو " بریتیه له گۆرینی شوینی کهرسته یهکی زمانی له رۆنانی سه ره وه دا به مه بهستی جهختکرن له سه ره کهرسته زمانیه که " (6) [یوسف نوری محمه د: 2010: 17]. ب فی یاسایی ده ربیرن ژئ دهیتە کرن:

أ + ب ← ب + أ

ل بهری کاری دچیتە پشتی کاری و ل گهل فی چەندئ ئامرازئ په یوهندی ژئ دهیتە گوهورین، بۆ نمونه:

- من ئەو ئاخفتنه بۆ وی گوت.

- من ئەو ئاخفتنه گوتە وی / گوتئ.

- ئەوان کتیبەک ب نارینئ دا.

- ئەوان کتیبەک داڤ نارینئ / داڤئ.

هەر وهکی دیار ژ ئەنجامئ گوهورینا جهئ بهرکاری نهراستوخو (ئامراز) ژ (بۆ) ب هاتنه گوهورین (ه، ق)، بهلئ هه می کاری ب فی رهنگی نینه ریک ب جهگوهورینا بهرکاری نادهن، وهکی:

- لولاقئ پاره ژ وی ستاندن.

- لولاقئ پاره ستاندن ژئ*.

- من بۆ ته ژئ خواست.

- من بۆ ته خواست ژئ*.

ب بوچونا مه چیدبیت ئەقه دزقریت بۆ کاری رستئ هه ر د فی واریدا (وریا عومه ر ئەمین) دیاردهکەت کو ئامرازین وهکی (بۆ، به، له) دشین ل گهل وان جوهره کارین چه مکی قه گوهازتنئ دگه مینن (Dative Case) بکاربهینن، وهکی (چوون بو، دان به، گه یشتن... هتد) ئەقه دشین ئامرازهکی ل جهئ ئامرازهکی دی بکاربهینن [وریا عومه ر ئەمین: 2004: 39-40].

2- (ئامراز + ی) د ئەرکی فریزه کا هه فالکاریدا: ب گشتی ئەم دشین هه فالکاری دابه شکەین بۆ هه فالکاری (جه، ده م، چه وای) ی هه رئیک ژ فان ب ریکا چه ند پرسیاره کین تاییهت دهیتە دهستنیشانکرن ب فی رهنگی:

أ- هه فالکاری جهئ:

ئەق جورئ کهرسته ی " شوینی رودانی کاریک یان پووی بزوتنه وه ی شتیک نیشاندەدا وهلامی پرسیارئ له کوئ، کوینده رئ، بۆ کوئ،

د پاراستینه و تاییه تیئ هورین زمانان تیدانه [هه مان ژئده ر: 37]. ژبه رکو (- ی) د روئی ژ سه رقه دبیتە به شهک ژ کاری هندهک جارن بهرکار ژئ دبیتە به شهک ژ رۆنانا کاری ئەگەر پیدقی کر، بۆ نمونه:

- فلانی چاڤ ل فلانی کر. (د روئی ژ نافدا).

- فلانی چاڤلیکر. (د روئی ژ سه رقه دا).

ب ریکا لیکدانا (بهرکار، بهرکاری نهراسته وخو، کاری ساده یئ فرههنگی)، کارهک ب فۆرمه کی نوی هاتیه به ره مه مینان، بهلئ ب تنئ د روئی ژ سه رقه دا و پشتی جیبه جیکرنا یاسایین مۆرفۆفۆنیمی، ئەق یاسایه پیکهاتان د شیوی دهنگی واندا دئخته د روئی سه رقه دا [هه مان ژئده ر: 23]. ژبه رقی (- ی) پتر د یاسایین مۆرفۆفۆنیمیدا شیوی کورتکریه ده رده کفیت، چونکی د روئی ژ نافدا ریک دهیتە دان کو ب ریکا یاسایی جیگورکرنئ کهرسته ک ل جهئ کهرسته کی دی بهیتە بکارهینان و پشتی ئەنجامدانا یاسایین قه گوهازتنئ، ئەو کهرسته دهیتە قه گوهازتن بۆ روئی ژ سه رقه، بهلئ پشتی فی قوناغئ، قوناغا یاسایین مۆرفۆفۆنیمی دهیت دا فریزه کا به ند د شیوی (ئامراز + ی) بهیت.

گه له کا گرنگه ئەم ئامرازئ ب وی چەندئ بدهین کو پیشگری مۆرفۆسینتاکسی دوو تاییه تی هه نه، ئەوژی یا ئیکی ده باره ی جهئ ده رکهفتنا وی و مه رج نینه هه می ده مان (- ی) ل گهل رۆنانا کاری بینه ئیک هندهک جارن بهری کاری دهیت یان بهری بهرکاری راسته وخو، یان پشتی کاری دهیت، بۆ نمونه:

- من دیاریهک بۆ وی ب پاره ی کرئ.

- من دیاریهک بۆ وی پی کرئ.

(ئەگەر پرسیار ئەقه بیت، ته چ ل پاره ی کر؟)

د فی دوخیدا (پیی) هه تا ئەگەر بهری کاری بخو ژئ بهیت چ ژ وانا کاری زیده ناکهت، د فرههنگیئا (پیی کرئ) چ رامانه کا نوی ب بهرامبه ر راناوه ستیت، وهکی (پیداگری کر، تیکهفت) نینه، کو بهرامبه ر هه رئیک ژ وان د فرههنگیئا واتایهک رادوه ستیت، بۆ نمونه:

- ئەوی ل سه ر ماڤ خو پیداگری کر. پیداگری کر (أصر)

- نه وزاد ب فی شولئ تیکهفت.

ئەقه بۆ مه خاله کا دی ژئ رووندکهت: کو مه رج نیه هه رده می ئەق رۆنانین کورتکری (ئامراز + ی) ل بهری کاری ده رکهفت، دی بیتە پشکهک ژ کاری، چونکی " کهرسته فرههنگیه کان هه لگری ئەو زانیارییهان، که شوینی دروستیان له رسته دا دهستنیشان دهکات " [ئازاد ئەحمه د حسه یین: 2009: 38]. و ب فی رهنگی بۆ مه دیاردهیت، ده می واتایهکا نوی یا فرههنگی دروست دبیت، کار د فرههنگیئا وهکی ئیک پارچه دهیتە رۆنان، بهلئ ده می نه بیتە پشکهک ژ کاری ل گهل رۆنانا کاری ناهیتە نفیسین، بۆ نمونه:

- خهک ب وی شولئ د ئاخفت.

- خهک پی د ئاخفت.

تی، لی له دروسته ی مۆرفۆسینتاکسیدا هه ن، که خویان له فهره نگان، واته به رهه می دروسته ی قولن، وه ده بنه به شیک له دروسته ی کرداری ناوی وه کو: پیدان، تیکه وتن [تارا موحسن قادر: 2004: 85]. هه ر د فی واریدا (ئه وره حمان حاجی مارف) دبیزیت: " پی، تی، لی، په یوه ندیان به پریپۆزیشن وه هه یه، به لام به ره له وه هه موو شتیک پیشگرن [ئه وره حمان حاجی مارف: 2004: 75]. به لی ژیه رکو ژ ئه نجامی لیکدانان دوو مۆرفیمین ریزمانی په یدابووینه باشتره بیژنی پیشگرن مۆرفۆسینتاکسی، د فی واریدا هنده ک ژ فان فۆرمان دی به حسه کین:

1- پی:

" ئه م پیشه بنده له زمانی کوردیدا ده ورکی لیکسی ده بین، وه کو مۆرفیمیکی وشه داریز به شداری ده کات له دارشتن و دروستکردنی وشه ی نوی دا" [عومه ر ئه حمه د عه بدوله رحمان: 2009: 35]. بۆ نمونه: پیدیه (یج)، پید (أعگاه)، پیزانین (معلومات)، پیکه فت (أصابه)، پیچوو (أمچی)، پیگرت (قیاس)، پیداجوو (راجع)، پیغه دا (لدغ)، پیغه بوو (خجج)، پیغه کر (أخجج)، پیداکرت (إصرار)، دانپیدان (إعتراف)، چافییکه فتن (مقابله)، پیگوتن (مدیح)، پیکه فت (إصابه)، پیگه هشت (نچج)، پیوه ربوو (رش)، پیرابوون (إجراوات)، پیدادا (إسگدم)، پیغه چوو (تابع). هنده ک ژ فان رۆنان ژبلی (پی) پاشپرتکا (دا، را، فه) ل گه ل ئامراز ی (ب) هاتیه.

2- لی

وه کی: لیپوری (سامح)، لیدا (س) (چرب/دق)، لیراهات (إعتاد)، لیچوو (مشبه)، لیکولی (بحپ)، کارلیکر (تفاعل)، چافلیکر (قلد)، لیکر (هگل المگر)، لیپنجا (مساوله)، لیگه ریا (بحپ)، لیگرت / ژیکرت (إختار).

3- تی

وه کی: کارتیکر (أیر)، تیکه فت (تورگ)، تیغه دا (مزج، خلگ)، تیگه هشت (فهم)، تیچوو (کلفه)، تیئالیا (ألتف)، تیراجوو (غرز)، تیئیکخت (ورگه)، تیوه ردا (مچمچ)، تیبه ردا (أشعل)، تیبر (أوقعه فی مشکله)، تیگرت (رصده)، تیکر (سکب - صب)، تیبه لاند (غمس)، تیوه رکر (رشق).

4- ژ

وه کی: ژیکر (قگف)، سه رژیکن (ژیج)، ژیهات (أستگاع)، ژیبر (مسح)، ژیکرت (إختار)، ژیچوو (لم بدرکه)، ژیکه ریا (ترك).

5- فی

وه کی: فیبراگه هشت (لجق به)، فیکه فت (أصابه)، فیئیکخت (أشغله).

ب- (ی) و ئامازه کاری:

(ی) ب ئیک ژ ب ژ ئامازه کاران ده پته هژمارتن " ئامازه کار هنده ک که رسته نه ئاماز ی د ده قیدا په یدادکن یان پارچین ده قی پیکه گریدنه ... ئامازه کار د ئه فی گوغه ریدا ئه فه نه: (ئه و، ئه فه، ... ژی، ی، ... هتد) " [بائیز عومه ر ئه حمه د: 2020: 148].

له کوپوه ده داته وه " ئه وره حمان حاجی مارف: 2004: 27]. فریزا کورتکی د شیت ل جهی هه فالکاره کی جهی بهیت، وه کی:

- ئه و چوونه هه ولیری.

- ئه و چوونی.

- وان د لاپه ریدا تومارکر.

- وان تیدا تومارکر.

- ئه و د تونیلیرا چوون.

- ئه و تیرا چوون.

- خه لک د ژوورقه ئاسی بوون.

- خه لک تیغه ئاسی بوون.

ب- هه فالکاری ده می:

ئه و جوهره فریزیه کو " په نجه بۆ ده می به جیهینانی کاریک راده کیشی و وه لامی پرسیری (که ی، که نگی، که یینی، له که یه وه، تاکه ی، چ کاتی، ... هتد ده داته وه " [عومه ر ئه حمه د عه بدوله رحمان: 2009: 61]. نمونه بۆ فی جور ی فریزا (ئامراز + ی) تیدا رۆلی هه فالکاری ده می دبینیت:

- وی بهاری گوت، ئه ز د فی ماوه یدا نازفرم.

- وی بهاری گوت، ئه ز تیدا نازفرم.

3- فریزا ئه رک ی ته واکه ری به یاریده یی (بوو) دبینیت: کاری نه ته واکه (بوو) ئیکه ژوان جوهره که رستین ته واکه ری دخوازیت و چیدبیت له به ری کاری یان پشتی وی بهیت، وه کی:

- ئه ز ب وی ئاخفتنی تووره بووم.

- ئه ز پی تووره بووم.

- ئه ز بوومه ماموستا.

- ئه ز بوومی.

د نمونه نین ل سه ریدا، ژیه رکو (بوو) کاره کی نه ته واکه و چیدبیت ژ لابی و اتاییغه پیدفی ب ته واکه ره کی راسته وخو/ نه راسته وخو ژ ی هه بیت. ب بوچوونا مه ئه گه ر (پی، تی، لی) نه شیا و اتایه کا نوی بۆ کاری زیده کن، ئه فه چیدبیت د رویی ژ سه رقه دا یین هاتینه به ره م نه د رویی ژنافدا، چونکی ئه گه ر د رویی ژنافدا بیت دی بیته به شه ک ژ و اتا فه ره نگیا کاری، ئانکو د رویی ژ سه رقه دا ژ ئه نجامی یاساین فه گوهازتنی هاتیه به ره م [محمه د مه حوی: 2001: 116]. ژیه رفی ئه ف پیشگه ره وه کی پیشگرن ئاسایی کاردکن.

2.2. (ی) د رۆنانین واتاییدا:

ا- (ی) د رۆنانین لیکسیکیدا:

ده می (ی) دهیت لیکدان ل گه ل ئامرازین په یوه ندیین وه کی (د، ب، ل) و فۆرمین نویین وه کی (تی، پی، لی) ژ ی په یدادبن، هه می ده می نه شین وه کی پیشگر رۆلی ببینن، بتنی ئه و نه بیت ده می و اتاین نوی دادرین، (تارا موحسن) دبیزیت " پریپۆزیشن د رۆیینه وه ک (پی،

- 4- ژ لایئ سینتاکسیفه (- ی) وهکی ته واکه ری سهره بی فریزا به ند، کو نامرازئ په یوه نندیه رولی خودبینیت و ئه رکین به رکاری ئه ئیکسره و هه قالکار و ته واکه ری به یاریده وهر دگریت.
- 5- ژ لایئ واتایفه (- ی) ژ نامازه کارانه، نامازه بوکری چیدبیت د ده وروبه ری زمانی یان نه زمانیدا بیت.
- 6- بههرا پتر نامازا (- ی) بو که رستین د چارچوئی ده قیدایه و ب تایبته نامازا بو پیش.
- 7- ل سهر ئاستی لیکسیکی (- ی) یا چالاکه، چونکی مؤرفیمه کا به ندا ریزمانیه ل گه ل هنده ک نامرازان دهیته لیکدان، فورمه کی نوی دروست دکته و واتایه کا نوی یا لیکسیکی دهینته به ره م.

پهراویز

- أ- ئه فه د جودانه ژ (پیک، ئیک، ژیک).
- ب- هه رچه نده (وریا عومره ئه مین) به حسی کرمانجیا خواروو دکته، به لی د فی خالیئا کرمانجیا سهری ژ یا پشکاره ئانکو گوهورینا فورمی نامراز ل دهمی لیکدانا وی ل گه ل (- ی).
- ج- صادق بهاو الدین وهسا دده ته دیارکرن کو (- ی) ژ جهناقین (وی/ وی) هاتیه کورتن. بنیره [صادق بهاو الدین نامیدی: 1987: 129].
- د- مهره م ژ رستین دارژتی ئانکو یاساین ئارازومه ند ل سهر هاتینه جیبه جیکرن و سهر ژ نوی هاتینه ریکستن یان دارژتن بو پتر پیژانینان بنیره [محمد علی الخولی: 1981: 38].
- ه- چار جور یاسا د تیورا به ره م هینان فه گوهارتنی دا هه نه ب ریز:
 - 1- یاساین پیکهاتا بنهره ت (رؤنانا فریزان).
 - 2- یاساین که رستین فرههنگی.
 - 3- یاساین فه گوهارتنی.
 - 4- یاساین مؤرفوقونیمی.
- و- دافی، گوتی: نامرازئ په یوه نندی بوویه (ه)، ئه فه ژئ فاوله کی بی هیزه، ژیه هاتنا (- ی) د دویدا، (ه) ژ نافدچیت د روئی ژ سه ره فه دا.
- س- هه تا نهو ژئ ل هنده ک ده فه رین گوهره به هیدیندا (دان) ب واتا (چرب) دهیته، وهکی: من دانا وی - من دانایی.

ژیده

- 1-Crystal, D A Dictionary of linguistics and Phonetics, fifth edition , Blackwell Publishing, United kingdom, 2003, p 376.
- 2- بائیز عومره ئه حمه د، ریزمانا به هیدنی (لیکولینین ئه کادیمی ده رباره ی مؤرفوسینتاکسا به هیدنی)، چاپا ئیکی، ده زگه می نالبه ند، دهوک، 2020، ل 148 .
- 3- قهیس کاکل توفیق: په یوه نندیه کانی نیو دهق ، نامه ی دکتورا (نه بلا وکراو)، کولیژی ئاداب ،زانکوی سه لاهه ددین، 2002، ل 98 .
- 4- شلیر نایف ئه مین، ناسیاری و نه ناسیاری د کرمانجیا ژوریدا (گوهره به هیدینان)، ناما ماسته ری، کولیژا ئادابی، زانکویا دهوک، 2007 ، زانکویا دهوک ل 26 - 27 .
- 5- قهیس کاکل توفیق، ژیده ری به ری، ل 99 .
- 6- Quirk and others, A GRAMMER OF CONTEMPORARY ENGLISH, production Longman Group (FE) Ltd, printed in Hong Kong, 1972, p 94 .

- ههروهکی پیشتر هاتیه دیارکرن کو نامازه کرن په یوه ندیبه کا پراگماتیکی و سیمانتیکیه، بیگومان ئه فه ژئ ب ریکا وی ده وروبه ریه بی نامازه بو دزقریت، ل سهر فی بنه مایه ی نامازه دبیته (دهقه نامازه) کو واتا سیمانتیکی ژئ دروستدبیت، (دهره نامازه) کو نامازه کا پراگماتیکیه .
- (دهقه نامازه) دبیته دوو جور (نامازه بو پیش)، (نامازه بو پاش).
- "دهقه نامازه ی پیشه وه (Anaphora) ئه م جوړه نامازه یه، نامازه بو که رسته به کی پیش خوئی دهکات که له که رسته کانی پیشوتر، که رسته نامازه بوکراوه که به دی ده کری" [قهیس کاکل توفیق: 2002: 48]، بو نمونه:

- ئه و خه لاتین ته بو دیلانی ئیناین، من هه می دانه فی.

د رستا سهریدا (- ی) دزقریت بو (دیلان) ی ب فی ئیکی نامازا بو پیش ئه نجامدایه و ئه و واتا سیمانتیکی هه لدگریت ب ریکا فی نامازئ دیار دبیت کو بریتیه ژ:

ی = <+ که س>، <+ می>، <+ زیندی>

(- ی) نه شیت نامازا بو پاش ئه نجامدته چونکی دهمی (- ی) بکار دهیته، ئه و ده رپینئ ژ کورتنه نده ک فریزین به ری وی هاتین، دکته ژیه ره فی هه رده م نامازا وی بو پیشه .

(دهره نامازه) دبیته دوو جور: (نامازا بلقین)، (نامازا هیمایی).

نامازا بلقین بکارهینانا فی جوړی نامازئ پیدفی ب لقینا ئه ندامین جهسته یه، [هه مان ژیده: 47] وهکی:

- به ری خو نه دی، دی مه بینیت.

ده رباره ی نامازا هیمایی، فی جوړی نامازئ پیدفی ب لقینی نینه، به لکی پتر داکوکی ل سهر ده وروبه ری ئاخفتن تیدا هاتی، دهیته کرن، چونکی نامازه پیکری بی د ده وروبه ریدا [هه مان ژیده: 47]، وهکی:

- به ری فی ره زی بی گه هشتی، به لی هیشتا ژینه کریه .

(- ی) نامازه یه ب شیوه کی هیمایی بو (به ر) ی، کو به ره می ره زییه، به لی هه تا نه زفرن بو وی ده وروبه ری ئاخفتن تیدا هاتیه ئه نجامدان، واتا روونابیت و مه به ست ژ (به ر) ی دیار نابیت.

ئه نجام

- 1- ژ لایئ رۆنانیغه، ده رکه فتنا (- ی) د رستیدا دبیته ئه گه ر کو ئه و رسته کا دارژتی بیت، چونکی جیگیرکرن وهکی یاسایه کی ئارازومه ند دبیته ئه گه ری دووباره دارژتن و کورتنه رسته .
- 2- جیگیرکرن جهناقئ نه دیاری (- ی) ل جهی فریزه کا ناف ل دیوف یاسایه کی فه گوهارتنییه، ئه وژی ب ریکا دوو پرؤسان (ناقنان، کلپتیکرن) ئیه .
- 3- ژ لایئ ده نگسازیفه (- ی) کاریگه ری ل ده وروبه ری خو دکته، چونکی فاوله کا به یزه و ده رکه فتنا وی یاگر دایه ب هنده ک بارودوخین دیار کریغه .

- 37- ئازاد ئەمین فەرەج باخەوان، پێشبه‌ند و پاشبه‌ند له هه‌ردوو دیالیکتی کرمانجی خا‌وو و ژوو‌وی زمانی کوردیدا، نامه‌ی دکتورا، زانکوی به‌غدا، کولیژی په‌روه‌ده ئیبن رو‌شد، 2003، ل 196 .
- 38- قیان ئیبراهیم عه‌لی ئیبو، دوخ د زمانی کوردیدا (گۆڤه‌را به‌هدینی)، ناما دکتورایی، کولیژا ئادابی، زانکوی ده‌وک، 2015، ل 68 .
- 39- Crystal, Ibid. p 376.
- 40- وریا عومه‌ر ئەمین، ژێده‌ری به‌ری، ل 332 .
- 41- مازن الوعر، قچایا اساسیه فی علم اللسانیات الحدیپ، الگبعه الاولی، دار گلاس، 1988، ل 133 .
- 42- محمد علی الخولی، ژێده‌ری به‌ری، ل 28 .
- 43- هه‌مان ژێده‌ر، ل 37 .
- 44- هه‌مان ژێده‌ر، ل 23 .
- 45- ئازاد ئەحمه‌د حسه‌ین، سینتاکسی کرداری لیکدراو له شیوازی هه‌ورامیدا، چاپخانه‌ی یاد، 2009، ل 38 .
- 46- یوسف نوری محمد ئەمین، ژێده‌ری به‌ری، ل 17 .
- 47- وریا عومه‌ر ئەمین، ژێده‌ری به‌ری، ل 39 - 40 .
- 48- ئەوره‌حمان حاجی مارف، به‌ره‌مه‌ زمانه‌وانیه‌کانم (نوسین وه‌رگێتران) کتێب و نامیلکه، سلێمانی، 2004، ل 27 .
- 49- عومه‌ر ئەحمه‌د عه‌بدوله‌رحمان، فریژی به‌ند له زمانی کوردیدا، نامه‌ی ماجستێر، کولیژی زمان، زانکوی سه‌لاحه‌دین، هه‌ولێر، 2009، ل 61 .
- 50- محمد مه‌حوی، رسته‌سازی کوردی، زانکوی سلێمانی، سلێمانی، 2001، ل 116 .
- 51- تارا مو‌حسن، ژێده‌ری به‌ری، ل 85 .
- 52- ئەوره‌حمان حاجی مارف، ژێده‌ری به‌ری، ل 75 .
- 53- عومه‌ر ئەحمه‌د عه‌بدوله‌رحمان، ژێده‌ری به‌ری، ل 35 .
- 54- بائیز عومه‌ر ئەحمه‌د، ژێده‌ری به‌ری، ل 148 .
- 55- قه‌یس کاکل توفیق، ژێده‌ری به‌ری، ل 48 .
- 56- هه‌مان ژێده‌ر، ل 47 .
- 57- هه‌مان ژێده‌ر، ل 47 .

لیستا ژێده‌ران

ئیک: په‌رتوک ب زمانی کوردی:

- 1- ئازاد ئەحمه‌د حسه‌ین، سینتاکسی کرداری لیکدراو له شیوازی هه‌ورامیدا، چاپخانه‌ی یاد، 2009.
- 2- ئەوره‌حمان حاجی مارف، به‌ره‌مه‌ زمانه‌وانیه‌کانم (نوسین وه‌رگێتران) کتێب و نامیلکه، سلێمانی، 2004.
- 3- بائیز عومه‌ر ئەحمه‌د، ریزمانا به‌هدینی (لیکولینن ئەکادیمی ده‌باره‌ی مۆرفۆسینتاکسا به‌هدینی)، چاپا ئیک، ده‌زگه‌می ئالبه‌ند، ده‌وک، 2020.
- 4- شێرزاد سه‌بری عه‌لی و عه‌بدوله‌سلام نه‌جمه‌دین عه‌بدوللا، فۆنۆلۆجی، چاپا ئیک، چاپخانه‌ی هیفی، هه‌ولێر، 2019.
- 5- محمه‌د مه‌عرووف فه‌تاح و سه‌باح ره‌شید قادر، چه‌ند لایه‌نیکی مۆرفۆلۆژی کوردی، چاپخانه‌ی روون، سلێمانی، 2006.
- 6- محمه‌دی مه‌حوی، رسته‌سازی کوردی، زانکوی سلێمانی، سلێمانی، 2001.
- 7- وریا عومه‌ر ئەمین، چه‌ند ئاسویه‌کی تری زمانه‌وانی، به‌رگی به‌که‌م، ده‌زگای چاپ و به‌لاکردنه‌وی ئاراس، 2004.
- دوو: په‌رتوک ب زمانی عه‌ره‌بی:
- 1- مازن الوعر، قچایا اساسیه فی علم اللسانیات الحدیپ، الگبعه الاولی، دار گلاس، 1988.

- 7- وریا عومه‌ر ئەمین، چه‌ند ئاسویه‌کی تری زمانه‌وانی، به‌رگی به‌که‌م، ده‌زگای چاپ و به‌لاکردنه‌وی ئاراس، 2004، ل 321 .
- 8- قه‌یس کاکل توفیق، ژێده‌ری به‌ری، ل 132 .
- 9- محمه‌د مه‌عرووف فه‌تاح و سه‌باح ره‌شید قادر، چه‌ند لایه‌نیکی مۆرفۆلۆژی کوردی، چاپخانه‌ی روون، سلێمانی، 2006، ل 54 .
- 10- سانیا جه‌بار عه‌بوزه‌ید، جه‌گه‌ورینا که‌رستان د رسته‌یدا (گۆڤه‌را به‌هدینی)، ناما دکتورایی، فاکه‌لتی ئاداب، زانکوی سوران، 2013، ل 67 .
- 11- محمه‌د مه‌عرووف فه‌تاح و سه‌باح ره‌شید قادر، ژێده‌ری به‌ری، ل 55 .
- 12- هه‌مان ژێده‌ر، ل 49 .
- 13- هه‌مان ژێده‌ر، ل 50 .
- 14- شێرزاد سه‌بری عه‌لی و عه‌بدوله‌سلام نه‌جمه‌دین عه‌بدوللا، فۆنۆلۆجی، چاپا ئیک، چاپخانه‌ی هیفی، هه‌ولێر، 2019، ل 186 .
- 15- هه‌مان ژێده‌ر، ل 187 .
- 16- وریا عومه‌ر ئەمین، ژێده‌ری به‌ری، ل 99 .
- 17- هه‌مان ژێده‌ر، ل 241 .
- 18- محمد علی الخولی، قواعد تحویلیه للغه العربیه، الگبعه الاولی، الریاج، 1981، ل 40 .
- 19- دیار که‌مال علی، ریزمانی کوردی روانگه‌یه‌کی به‌ره‌مه‌ینان و گۆیزانه‌وه، نامه‌ی ماجستێر، کولیژی په‌روه‌ده، زانکوی سه‌لاحه‌دین، 2002، ل 59 .
- 20- هه‌مان ژێده‌ر، ل 72 .
- 21-Nadia Hussein Salim, An Introduction to English grammar Syntax, Dar Al- moutaz, Amman, 2006, p 224 .
- 22- قه‌یس کاکل توفیق، ژێده‌ری به‌ری، ل 97 .
- 23- یوسف نوری محمه‌د ئەمین، هه‌ندێ لایه‌نی رسته‌ی لیکدراو له زمانی کوردیدا به‌ پێی یاسا‌کانی گۆیزانه‌وه، نامه‌ی ماسته‌ر، کولیژی زمان، زانکوی سه‌لاحه‌دین، 2010، ل 115 .
- 24- هه‌مان ژێده‌ر، ل 26 .
- 25- ده‌روون عه‌بدوله‌رحمان سالح، ئیکۆنۆمی له ئاسته‌کانی زمانی کوردیدا، نامه‌ی ماسته‌ر، کولیژی زمان، زانکوی سلێمانی، 2010، ل 108 .
- 26- Quirk and others, A Comprehensive Grammar of the English Language, Fifth impression, published in the Untied States of America by Longman Inc, New york, printed and bound in Great Britain, London, 1987, p 82 .
- 27- محمد علی الخولی، ژێده‌ری به‌ری، ل 38 .
- 28- Quirk and others, A University Grammar of English, twenty first impression, production Longman Group (FE) Ltd, printed in Hong Kong, 1989, p 251 .
- 29- محمد علی الخولی، ژێده‌ری به‌ری، ل 46 .
- 30- ده‌روون عه‌بدوله‌رحمان سالح، ژێده‌ری به‌ری، ل 110 .
- 31- هه‌مان ژێده‌ر، ل 7 .
- 32- تارا مو‌حسن قادر، جیناو: لیکدانه‌وه‌یه‌کی نوێ له زمانی کوردیدا (به‌ که‌رسته‌ی دیالیکتی خواروو)، نامه‌ی ماجستێر، کولیژی زمان، زانکوی سلێمانی، 2004، ل 47 .
- 33- قه‌یس کاکل توفیق، ژێده‌ری به‌ری، ل 98 .
- 34- هه‌مان ژێده‌ر، ل 46 .
- 35- هه‌مان ژێده‌ر، ل 48 .
- 36- یوسف نوری محمد ئەمین، ژێده‌ری به‌ری، ل 14 .

- 2- محمد علي الخولي، قواعد تحويليه للغه العربييه، الكعبه الاولى، الرياچ، 1981.
- سي: نامين ئه كادي مي:
- 1- ئازاد نهمين فه رج باخه وان، پيشه بند و پاشه بند له هه ردوو ديالكتي كرمانجي خوارو و ژوروي زماني كورديدا، نامه ي دكتورا، زانكوي به غدا، كوليژي په روه رده ئين روشد، 2003.
- 2- تارا موحسن قادر، جيناو: ليكدانه وه يه كي نوئ له زماني كورديدا (به كه رسته ي ديالكتي خوارو)، نامه ي ماجستير، كوليژي زمان، زانكوي سليماني، 2004.
- 3- ده روون عه بدولر حمان صالح، ئيكوتؤمي له ئاسته كاني زماني كورديدا، نامه ي ماسته ر، كوليژي زمان، زانكوي سليماني، 2010.
- 4- ديار علي كمال كريم، رژماني كورد ي روانگه يه كي به ره مهينان و گويزانه وه، نامه ي ماجستير، كوليژي په روه رده، زانكوي سه لاهه دين، 2002.
- 5- سانبا جه بار عه بوزه يد، جهگه ورينا كه رستان د رستيدا (گوڤه را به هديني)، ناما دكتورايي، فاكه لتي ئاداب، زانكوي سوران، 2013.
- 6- شليز نايف نهمين، ناسياري و نه ناسياري د كرمانجيا ژورويدا گوڤه را به هدينان، ناما ماسته ري، كوليژا ئادابي، زانكوي دهوك، 2007.
- 7- قيان ئيبراهيم عه لي ئيبو، دوخ د زماني كورديدا (گوڤه را به هديني)، ناما دكتورايي، كوليژا ئادابي، زانكوي دهوك، دهوك، 2015.
- 8- قهيس كاكل توفيق: په يوه ندييه كاني نؤو دهق، نامه ي دكتورا (نه بلاؤكراو)، كوليژي ئاداب، زانكوي سه لاهه دين، 2002.
- 9- عومه ر ئه حمه د عه بدولر حمان، فريژي به ند له زماني كورديدا، نامه ي ماجستير، كوليژي زمان، زانكوي سه لاهه دين، هه ولير، 2009.
- 10- يوسف نوري محمه د نهمين، هه ندي لايه ني رسته ي ليكدراو له زماني كورديدا به پئي ياسا كاني گويزانه وه، نامه ي ماسته ر، كوليژي زمان، زانكوي سه لاهه دين، 2010.
- چار: په رتوك ب زماني ئينگليزي
- 1- Crystal, D A Dictionary of linguistics and Phonetics, fifth edition, Blackwell Publishing, United kingdom, 2003.
- 2- Quirk and others, A GRAMMER OF CONTEMPORARY ENGLISH, production Longman Group (FE) Ltd, printed in Hong Kong, 1972.
- 3- Quirk and others, A Comprehensive Grammar of the English Language, Fifth impression, published in the Untied States of America by Longman Inc, New york, printed and bound in Great Britain, London, 1987.
- 4- Quirk and others, A University Grammar of English, twenty first impression, production Longman Group (FE) Ltd, printed in Hong Kong, 1989.
- 5- Nadia Hussein Salim, An Introduction to English grammar Syntax, Dar AL moutaz, Amman, 2006.

الخلاصة:

إن البحث الموسوم بـ (الضمير - ي) من الوجهة النحوية والدلالية في اللهجة الفرعية البهيدنية)) (- ي) هي نوع من الضمائر التي تشير إلى العبارة أسمية، كانت قد وردت في الجمل السابقة، فهي من الناحية الصوتية تؤثر على ما يسبقها من الاصوات وحسب قواعد النحو التحويلية فإن ورود (- ي) في العبارة يجعل من الجملة مكونا مشتقا واستعمالها يكون حسب إحدى قواعد النحو التحويلية الإختيارية التي تدعى بـ (الإستعاضة) ودائماً ما يحل الضمير (- ي) في موقع مكمل لعبارة الجر (أي ضمير مجرور) ومن الناحية الدلالية فإن (- ي) لها دور مهم في عملية إشتقاق المفاهيم المعجمية الجديدة فضلا إلى كونها نوع من أنواع المشار إليه، ويكون فعلا في عملية الإشارة إلى ماسبق (Anaphora).

يتألف البحث من فصلين، فضلاً عن الخاتمة وعرض لأهم النتائج التي توصلت إليها الباحثة في نهاية الدراسة، واعتمدت في التحليل على المنهج الوصفي.

الكلمات الدالة: الضمير المستتر، المعجم، الاختصار، الإشارة، العبارة.

Pronoun (- ي) from the Grammatical and Semantic point of view in Bahdini Sub - Dialect

Abstract:

The search entitled as “ Pronoun (- ي) from the Grammatical and Semantic point of view in Bahdini Sub - Dialect ” (- ي) is a type of pronoun that continuously refers to a nominative phrase that is mentioned in the previous sentences. According to transformational grammar, the occurrence of (- ي) in the sentence makes it a derivative component, and its appearance is according to one of the optional transformative grammar rules called substitution. (- ي) has an important role in the process of deriving new lexical concepts, in addition to being a type of reference, and it is effective in the process of referring to the preceding (Anaphora). The research consists of two chapters in addition to the conclusion and a presentation of the most important results that were reached at the end of the research, and the study was carried out according to the descriptive method.

Keywords: Hidden Pronoun, Lexicon, Reduction, Reference, Phrase.

□